

Ալեքսանդր Շիրվանզադե

Կրակ

VIII, IX և X

VIII

Մի շաբաթ անցած Սանթուրյանը եկավ ինձ մոտ և խնդրեց նրա խաչեղբայրը լինել:

Այժմ ամեն ինչ պատրաստ է: Ադելաիդան տատանվում էր: Նա ինձ սիրում է, բայց իմ զոհաբերությունը շատ մեծ էր համարում և չէր ուզում իմ կինը դառնալ: Ես նրան համոզեցի. վաղն ևեթ պետք է ամուսնանամ:

Բայց այդքան շո՞ւտ:

Դու գիտես, որ հետաձգելը անհարմար է... Բայց ես այս անգամ չկամեցա ոչ մի կասկած թաքցնել իմ բարեկամից և բոլորը հայտնեցի: Անշուշտ նրա վճիռը կրում էր բարձր ազնվության և վեհանձնության դրոշմ, անշուշտ նրա արածը մի հերոսական քայլ էր: Բայց ո՞րտեղ կարող էր հասցնել նրան այդ քայլը: Լինել ամուրի և ամուսնացած դրանք երկու միմյանցից շատ տարբեր դրություններ են: Այն, ինչ որ թեթև կարող է անցնել ամուրիի համար, մեծ անախորժություններ կարող է պատճառել մի ընտանիքի հորը: Նա չի կարող դիմանալ հասարակական կարծիքի ծանրությանը: Իսկ եթե դիմանա էլ, մի՞թե նույնը կարող է երաշխավորել և Ադելաիդայի համար, որին պիտի տանի մի օտար և անծանոթ շրջան:

Յատուկ Պոէմ

Սրանք էին իմ ընդդիմության պատճառները: Սակայն Սանթուրյանը ինձանից ավելի լուրջ էր մտածել այդ բոլորի մասին: Նա հերքեց իմ բոլոր առարկությունները: Վճիռը անխախտելի էր: Ես չկամեցա նրա հետ երկար վիճել: Այն չար կասկածը, որ ծագել էր իմ սրտում նրա առողջության մասին, այժմ ավելի ամրացել էր: Այդ օրը նա այնքան թույլ էր և դյուրագրգիռ, որ ես ավելի նրա կյանքի, քան ամուսնության մասին էի մտածում:

Պսակը կայացավ հայոց եկեղեցական օրենքներով. Ադելաիդան բողոքական էր: Ինչպես ազնիվ որդի, Սանթուրյանը յուր մորը այդ մասին հաղորդել էր դեռ երկու շաբաթ առաջ, ուղարկելով նամակի հետ Ադելաիդայի լուսանկարը: Հարսանիքից երկու օր առաջ նա ստացել էր պատասխան: Մայրը ընդդիմադրություն չէր ցույց տալիս, բայց աղաչում էր զգույշ լինել ընտրության մեջ: Երևի, որդին առայժմ ճշմարտությունը թաքցրել էր նրանից... Եվ լավ էր արել:

Գիտեմ, այժմ ինձ ատողների և արհամարհողների թիվը պետք է ավելանա, ասում էր նա պսակի երկրորդ օրը, բայցե ես արդար եմ իմ խղճի առջև, և դա ինձ բավական է: Ոչ մի հալածանը չի կարող ինձ ստիպել զղջալ իմ արածի մասին: Ա՛խ, Միրաբյան, հավատացի՛ր, ես քեզ սիրում եմ ոչ միայն նրա համար, որ դու իմ միակ բարեկամն ես: Ոչ, դա դեռ քիչ է . ես քո մեջ տեսնում եմ մտքի անկախություն. դու ուրիշի խելքով չես ապրում, օրենք դարձած նախապաշարմունքները քեզ շատ չեն կաշկանդում... Բայց և այնպես էլի կաշկանդում են: Գիտեմ, ուսանողները քեզ էլ սկսել են խորթ աչքով նայել իմ պատճառով: Բայց անկեղծ պատասխանի՛ր. զգո՞ւմ ես, որ վատ բան ես արել ինձ նման մի անհաշտ մարդու հետ ընկերանալով:

Երբե՛ք, գոչեցի ես զգացված, ընդհակառակը, ես շատ գոհ եմ իմ արածից:

Տո՛ւր ինձ ձեռքդ, ասաց նա ոգևորված, մենք հավիտյան կմնանք բարեկամներ:

Եվ մնացինք:

IX

Ադելաիդան ծնեց մի արու զավակ: Այդ ժամանակները թե՛ ես և թե՛ Սանթուրյանը այնքան զբաղված էինք վերջին քննություններով, որ հազիվ շաբաթը մի անգամ տեսնվում էինք: Բայց իմ աչքից չէր խուսափում այն տխուր հանգամանքը, որ նա օրեցօր թառամում էր և դալկանում: Նա չէր հազում, և դա միակ բանն էր, որ հույս էր տալիս ինձ, թե հիվանդությունը թոքախտ չէ: Եվ որքան նա մարմնապես թուլանում էր, այնքան հոգեկան կրակը սաստկանում էր, այնքան աչքերի փայլը զորեղանում: Թվում էր ինձ, որ հենց այդ կրակն է նրան արագ-արագ լափում, և եթե մի ցավ ունի, հենց դա է:

Ես ամեն օր լսում էի այն բոլորը, ինչ որ ուսանողների շրջանում խոսվում էր Սանթուրյանի համարձակ քայլի մասին: Ամենքը դատապարտում էին այդ քայլը, ամենքը համրում էին նրան անբարոյական: Իսկ ես, որ միակ մարդն էի իսկական իրողությանը տեղյակ, չգիտեի, ո՛ր մեկին ապացուցանեմ իմ բարեկամի վարմունքի ազնվությունը: Ոչ ոք չէր ուզում հավատալ, թե Ադելաիդան այն թշվառ էակներից չէ, ինչ որ կարծում էին:

Դրոշմը ճակատին էր, երբ ամուսնացավ . միթե կարելի՞ է հերքել արևի լույսը, ասում էին շատերը:

Ինձ վրդովեցնում էր մանավանդ մի հանգամանք. ոչ ոքի հայտնի չէր, թե ո՞վ է այդ դրոշմի հեղինակը: Ես մի վերին աստիճանի անախորժ դրության մեջ էի: Մի կողմից ուզում էի ամենի առջև պատռել Զարիֆյանի դիմակը, մյուս կողմից՝ անհարմար էի համարում: Ճշմարիտ է, Սանթուրյանը ինքը, հարկավոր եղած ժամանակ, կպարզեր իրողությունը, այնքա՛ն նա համարձակ էր յուր արածների վերաբերմամբ, բայց համոզված էի, որ դա կարող էր Ադելաիդային մի առանձին վիշտ պատճառել:

Կային մարդիկ, որ ասում էին՝ «Սանթուրյանը սեփական մեղքն է քավում»: Դա համեմատաբար մի նպաստավոր կարծիք էր: Եվ ես միայն դրա դեմ էի լռում, հասկացնել տալով ուսանողներին, թե իբր հենց այդ է գուտ ճշմարտությունը:

Մի անգամ համալսարանի դահլիճներից մեկում կովկասցի ուսանողները հավաքված խորհրդակցում էին մի ինչ-որ «կովկասյան քեֆի» մասին: Ես չէի հետաքրքրվում, բայց լսում էի նրանց խոսածները: Սկսեցին անունները գրել:

Մեկը ծաղրաբար հիշեց Սանթուրյանի անունը: Դա նորանոր բամբասանքների և սրախոսությունների առիթ տվեց մի խումբ ուսանողների: Արդեն ես սկսել էի արհամարհել նրանց կարծիքները, և դա ավելի էր կատաղեցնում նրանց, թեև իմ ապտակը դեռ չէին մոռացել:

Տեսե՛ք , ասաց մի սրախոս, մենք միայն մի դիպլոմով կվերադանանք հայրենիք, իսկ նա երկուսը կտանի:

Ինչո՞ւ ոչ երեքը, նկատեց մի ուրիշը:

Երրորդը կեղծ է, պատասխանեց սրախոսը:

Դարձյալ արյունը խփեց գլխիս, դարձյալ կամենում էի պատմել այդ չարախոսներից մեկին: Բայց այդ րոպեին մեկը հանկարծ բռնեց իմ թևից և հետ քաշեց ինձ: Նայեցի և տեսնեմ ինքը Սանթուրյանն է: Նա հեռվից հասկացել էր բանի էությունը: Ուսանողները նրան տեսնելով, հետ քաշվեցին, որ ցրվեն:

Սպասեցե՛ք, պարոններ, գոչեց նա:

Բոլորը կանգ առան իրանց տեղերում:

Պարոններ, խոսեց իմ բարեկամը վրդովված ձայնով, գիտեմ, վեճը ինձ էր վերաբերում և իմ ընկերը ուզում էր ինձ պաշտպանել: Դուք շատ արի եք իմ վերաբերմամբ: Խնդիրը ձեր քեֆին մասնակցելու մասին չէ: Իհարկե, ոչ դուք կհրավիրեք, ոչ ես կկամենամ իմ ներկայությամբ ապականել ձեր վերջին ուսանողական ժողովը: Բայց լսեցե՛ք միայն մի խոսք: Դուք դատապարտում եք իմ վերջին քայլը, դուք համարում եք նրան անբարոյական: Իսկ ե՛ս... ես համարում եմ ավելի, քան բարոյական: Դուք ասում եք, թե ես ամուսնացել եմ մի թշվառ էակի հետ: Եթե խնդիրը միայն ինձ վերաբերեր, իհարկե, կլռեի, ինչպես միշտ լռել եմ ձեր բոլոր, ներեցեք, զրպարտությունների դեմ . . . Բայց այժմ... դուք անխնա արատավորում եք մի անուն, որ ինձ համար թանկ է, քան ես և իմ անունը: Դուք անարդար եք վարվում: Ես չեմ վիճիլ ձեզ հետ այդ մասին: Բայց ընդունենք մի րոպե որ, ձեր ասածը ճիշտ է. որ ես, իրավ, մի թշվառ էակի հետ եմ կապել իմ կյանքը: Նախ՝ դա ինձ և միայն ինձ է վերաբերում, երկրորդ՝ եթե քաջ

Յատուկ Պոէմ

եք, եթե գոնե մի կաթիլ անկեղծություն ունիք, եթե ձեր հոգին բոլորովին ստրկացած չէ բարեհաճեցեք պատասխանել այս հարցին. «ո՞րն է լավը. կնոջը ցեխի մեջ գլորե՞լը, թե՞ ցեխից հանելը...»: Ես սպասում եմ պատասխանի...

Նա կանգնած էր դահլիճի մեջտեղում և նայում էր յուր շուրջը: Նա ինքը հուզմունքից դողում էր, բայց ճիգ էր անում զսպել իրան և հաջող: Նրա նիհար, գունատ, հիվանդոտ դեմքը խորին տրտմության հետ արտահայտում էր նաև հոգու անսահման անվեհություն: Նա գեղեցիկ էր, գրավիչ և ազդու այդ րոպեին: Բոլոր ուսանողները երբ այդ վայրկյանին ինձ թվում էին ոչնչություն: Ես հիացած նայում էի նրան, մտքումս ծափահարելով նրա ամեն մի բառը: Պատրաստ էի պաշտպանել նրան մինչև իմ արյան վերջին կաթիլը և սպասում էի, թե ով կհանդգնի ձեռք բարձրացնել կամ մի կոպիտ խոսք ասել նրան:

Բայց ամենքը լուռ էին և ապշած նայում էին նրան: Դերերը փոխվել էին: Նա, որ միշտ մեղադրվում էր և միշտ դատապարտվում, այժմ կարծես դարձել էր դատավոր և յուր անողոք հարցը դրած, սպասում էր պատասխանի: Իսկ պատասխան չէր լսվում: Ուսանողները նայում էին միմյանց երեսին: Սրախոս պարոնը աշխատում էր ժպտալ, բայց շփոթված էր: Ինձ համար այդ հասկանալի էր, նրա խիղճը մաքուր չէր, որովհետև նա մեկին արդեն «գլորել էր ցեխի մեջ»:

Չե՞ք պատասխանում, արտասանեց Սանթուրյանը, ձայնը բարձրացնելով, լռո՞ւմ եք... Հասկանում եմ. որովհետև ձեզանից շատերի համար գուցե անհնարին է պատասխանել... Օ՛օ, ոչ ոքի չեմ ուզում դատապարտել, թեև դատապարտելու փաստեր ունիմ... Բայց, պա՛րոններ, բավական է: Դուք հալածում եք ինձ, ես տանում եմ ձեր բոլոր վիրավորանքները: Բայց հավատացե՛ք, դա ինձ համար այնքան վշտալի չէ որքան ձեր սխալ հասկացողությունը պատվի և պատվասիրության մասին: Ուրիշ ոչինչ ասելիք չունիմ... Դա իմ վերջին հրաժեշտն է... Միրաբյան, կամենո՞ւմ ես ինձ հետ գալ...

Այս ասելով, նա քայլերը ուղղեց դեպի դուրս: Ուսանողները ճանապարհ տվին նրան:

Հիվանդ է, շշնջաց մեկը:

Չարժե խոսել նրա հետ, ասաց մյուսը:

Տե՛սեք, նոր է խելքի եկել և ուզում է հաշիվ պահանջել մեզանից, ասաց երրորդը:

Ես ոչ ոքի վրա ուշադրություն չդարձրի: Ինձ թվում էր, որ Սանթուրյանը յուր վրեժն առավ և վերջացրեց: Ես հաստատ քայլերով հետևեցի նրան, և այն օրից կտրեցի իմ կապը ուսանողների հետ . . .

X

Մոտեցել էր գարունը: Մոսկվա գետի սառույցը վաղուց արդեն կոտրվել էր: Արեգակի ջերմությունը զգալի էր դարձել: Զատկական տոներից հետո սկսվեցին մեր քննությունները և վերջացան մայիսի կեսին:

Մի սիրուն, պայծառ, թեև բավական ցուրտ արեգակնային օր էր, երբ վերջին հրաժեշտս տալով համալսարանին, իրավաբանի դիպլոմը ձեռքիս, վերադառնում էի իմ սենյակը ուրախ, երջանիկ, լի ապագայի քաղցր հույսերով: Մտադիր էի շտապով ճաշել և անմիջապես գնալ Սանթուրյանի մոտ՝ իմ ուրախությանը նրան էլ մասնակից անելու: Նրա քննությունները դեռ չէին վերջացել: Հյուրասիրելու առաջին հերթն իմն էր: Մտածում էի իրիկնադեմին նրան ու Ադելաիդային հրավիրել մի հյուրանոց ընթրիքի: Ես զուրկ էի ուրիշ բարեկամներից:

Սակայն այդ հանդիսավոր օրվա իմ ուրախությանը վիճակված չէր երկար շարունակվելու: Երբ երգելով, ուրախ-ուրախ մտա իմ սենյակը, սեղանիս վրա գտա մի տոմսակ հետևյալ բովանդակությամբ. «Շտապեցեք գալ մեզ մոտ, Մարգարը ցանկանում է ձեզ հետ տեսնվել»: Այդ օրերը պետք է, վերջապես, Թիֆլիսի պալատում քննվեր Սանթուրյանի հոր գործը, որ այնքան ձգձգվել էր: Կարծեցի, իմ բարեկամը այդ մասին տխուր հեռագիր է ստացել, երևի կամենում է յուր վիշտը հայտնել ինձ: Բայց նամակը Ադելաիդան էր գրում, և այս հանգամանքը ինձ շփոթեցրեց... Մի շաբաթ էր, ես նրանց չէի տեսել:

Չգիտեմ ինչպես ճաշեցի և կառք նստելով, շտապեցի իմ բարեկամի մոտ: Նրա այժմյան բնակարանը բաղկացած էր երկու փոքրիկ սենյակներից: Մեկը

Յատուկ Պոէմ

ծառայում էր իբրև ընդունարան, սեղանատուն, պարապելու սենյակ, մյուսը ննջարան էր: Ադելաիդան ինձ դիմավորեց դռների մոտ և շվարած հաղորդեց, թե յուր ամուսինը հիվանդ է: Ես կարծես ավելի վատ լուրի էի սպասում, սառնությունս չկորցրի, մտա ննջարան, ուր պառկած էր նա: Ես մոտեցա նրա անկողնին: Նա սաստիկ տաքության մեջ էր, ճակատն այրվում էր, կուրծքը շնչառությունից ուժգին բարձրանում էր և ցածանում:

Ոչինչ, ասաց նա շշնջալով, ինձ հանգստացնելու համար, մի քիչ տկար եմ, կանցնի...

Ես նստեցի նրա գլխի մոտ: Ադելաիդան շշնջալով պատմեց իրողությունը: Չորս օր առաջ Սանթուրյանը մինչև ուշ երեկո պարապում է և հետո, թեթև գլխացավ զգալով, պառկում է անկողին: Այդ օրը երեխան հիվանդ է լինում և չի քնում, ծիծ չի ուտում, շարունակ լալիս է: Սանթուրյանը ստիպված է լինում մինչև լույս նրան ման ածել սենյակից սենյակ յուր կրծքի վրա սեղմած: Նա չի թողնում, որ մայրը անհանգստանա: Ոտաբոբիկ, կուրծքը մերկ, նա ժամերով անցուդարձ է անում բաց և սառը հատակի վրա: Առավոտյան կանուխ նա հոգնած, անքուն, Ադելաիդայից թաքցնելով յուր դողոցը, վազում է բժշկի հետևից, և նույն բժիշկը, երբ երեկոյան գալիս է կրկին անգամ երեխային տեսնելու, գտնում է իմ բարեկամին անկողնում պառկած:

Այն կրակը, որ տարիների ընթացքում մխալով ուտում էր նրա հոգին, քայքայել էր նրա ամբողջ կազմվածքը: Նրա համար դժվար էր դիմանալ մի ամենաթեթև հիվանդության անգամ: Ահա ինչու էի ես վախենում: Երբ բժիշկը եկավ նրան նորից զննելու, ես թաքուն խնդրեցի հայտնել ինձ, իբրև հիվանդի բարեկամին, ճշմարտությունը:

Եթե հիվանդի կազմվածքը ամուր լիներ, ասաց բժիշկը, կարելի էր երաշխավորել որ կառողջանա: Բայց նրա թոքերը վաղուց են վնասված . . .

Ահա հենց այդ բանն էր ինձ վախեցնում: Ես մի կերպ զսպեցի իմ արտասուքս և շրթունքներս կրծոտելով անցա ննջարան, նստեցի հիվանդի մոտ:

Այդ գիշեր մինչև լույս նա անցկացրեց շատ անհանգիստ: Ադելաիդան ստիպված էր ամբողջ ժամանակ զբաղվել երեխայի հետ: Ոչ ծծմայր ուներ, ոչ աղախին:

Հիվանդը ցնորքների մեջ էր, խոսում էր անկապ և թլվատ լեզվով: Ես ստեպ-ստեպ փոխում էի նրա ճակատի սառը կոմպրեսը և ժամը մի անգամ դեղի գդալը մոտեցնում բերանին:

Հետևյալ առավոտ նա մի քանի ժամով ուշքի եկավ և սկսեց ինձ հետ զրուցել: Նա խոսում էր յուր հոր գործի, մոր, եղբոր, քրոջ, Ադելաիդայի և նրա երեխայի մասին: Որքան սեր և գուրգուրանք էին զգացվում նրա խոսքերի մեջ: Իսկ Ադելաիդան յուր երախտագիտությամբ և անկեղծությամբ լի հայացքը չէր հեռացնում նրա երեսից: Իմ բարեկամը հիվանդացել էր երեխայի պատճառով և այդ կրկնապատկում էր գերմանուհու սերը և վիշտը:

Իսկ հիվանդը հավատացած էր, որ շուտով, շուտով տաքությունը բոլորովին կանցնի, երեկոյան կամ վաղը ինքը ոտքի կկանգնի: Նա սկսեց խոսել ուսանողների, համալսարանի, պրոֆեսորների և վերջին քննությունների մասին: Նա շտապում էր շուտով ավարտել քննությունները և վերադառնալ հայրենիք Ադելաիդայի հետ:

Ես համոզված եմ, ասաց նա Ադելաիդային, որ մայրս և քույրս քեզ պիտի շատ սիրեն...

Երբ Ադելաիդան անցավ մյուս սենյակ երեխային ծիծ տալու, նա խոսեց վերջին տեսարանի մասին համալսարանում: Նա չէր մեղադրում յուր հակառակորդներին, միայն ասում էր, թե սահմանափակ խելքի և զարգացման տեր են, մտքի անկախություն և համոզմունքների քաջություն չունեն, ուրիշներից լսածները և կարդացածներն են թութակի պես կրկնում: Ներս մտավ դարձյալ Ադելաիդան: Հիվանդը խոսքը փոխեց և սկսեց յուր կնոջ հետ կատակներ անել, ծիծաղել: Պահանջեց երեխային, նայեց երեսին և յուր բարակ, դեղնած մատների ծայրով քնքշաբար շոյեց նրա թավշամորթ այտերը: Ադելաիդան այդ ժամանակ աշխատում էր ինձ չնայել...

Ճաշից հետո եկավ բժիշկը, նայեց և գլուխը երկմտությամբ շարժեց, մի խորհրդավոր հայացք ձգելով ինձ վրա:

Այս անգամ նա ասաց.

Այս գիշեր ամեն ինչ կպարզվի...

Ուշ երեկո էր: Ես նստած էի իմ բարեկամի գլխի կողմում, իսկ Ադելաիդան նրա ոտքի մոտ, որպեսզի կարողանա շարունակ նայել նրա աչքերին:

Դառն և թշվա՛ռ ժամեր, հավիտյան պիտի կենդանի մնաք իմ հիշողության մեջ... Ես նստել էի մահամերձ մորս անկողնու մոտ, զգացել էի մահի մոտավորությունն իմ սրտին թանկ մի անձի: Բայց ա՛յլ էր այս անգամ: Ինձ տիրել էր բոլորովին մի անսովոր վիշտ: Օտար երկրում, օտար շրջանում, հեռու ծնողներից վտանգավոր դրության մեջ պառկած էր մի ազնիվ, բարի, վեհանձն և տաղանդավոր երիտասարդ: Ով գիտե, ինչ հույսեր և ձգտումներ կային նրա կրծքի տակ: Այն մարդը, որ բոլոր յուր ընկերներից արժանավորն էր, հալածված էր, ատված և արհամարհված: Ինչո՞ւ: Որովհետև բնությունը նրա խելքին տվել էր ուրիշ ուղղություն և սրտին մեջ մտցրել էր տարբեր զգացումներ:

Ես էի, որ հասկանում էի նրան: Բայց հասկանո՞ւմ էի արդյոք բոլորը, ինչ որ կար նրա մեջ: Ընդունա՞կ էի արդյոք գնահատելու նրա բոլոր արժանավորությունները: Հազիվ թե . որովհետև նրան ամբողջովին հասկանալու համար պետք էր նրա չափ խելոք լինեի, չեմ ասում նրա սրտի չափ լայն սիրտ ունենայի, որ, իհարկե, չունեի: Հասկանո՞ւմ էր գոնե Ադելաիդան նրան: Չէի կարծում: Ահա ինչու ինձ թվում էր, որ նա դարձյալ իրան մենակ է համարում: Մի անբացատրելի խորհրդավոր ժպիտ էի նշմարում նրա դեմքի վրա, երբ մյուս սենյակից լսվում էր երեխայի լացի ձայնը... Գուցե նա, այդ փոքրիկը միայն ապագայում ինչպես հարկն էր, հասկանար և գնահատեր Սանթուրյանին, նրա անսահման վեհանձնությունը: Բայց ե՞րբ...

Այնինչ մահը քայլ առ քայլ մոտենում էր, որպեսզի յուր սև ճանկերի մեջ առնե իմ բարեկամին: Նրա մռայլ շուքն արդեն տարածվել էր հիվանդի մահճակալի վրա:

Յատուկ Դրէմ

Ադելաիդան և ես նայում էինք միմյանց և ճիգն անում զսպել մեր արտասուքը: Հիվանդը պառկած էր երեսը դեպի պատը: Նրա գանգուր և սև մազերը, սպիտակ բարձի վրա սփռված, լամպի աղոտ լուսի ներքո մի չարագուշակ երևույթ էին ներկայացնում:

Նա նոր էր դադարել խոսելուց: Նա շարունակ զառանցում էր յուր հոր դատի մասին: Նա կրկնում էր, թե յուր հայրը անմեղ է: Հավատում էր աստծու արդարադատությանը և ասում . «Նա կօգնի իմ հորը, չի թողնիլ նրան անպաշտպան»:

Այո՛, պարոններ այդ մարդը միշտ հավատում էր աստծո գոյությանը: Եվ այդ այն ժամանակ, երբ մեր ընկերների շրջանում ուրիշ հայացքներ էին տիրում:

Այժմ նա լուռ էր: Անցան մի քանի ծանր, երկարատև ժամեր: Հանկարծ վերմակը շարժվեց, Սանթուրյանը դժվարությամբ երեսը դարձրեց դեպի ինձ, փնտրելով իմ ձեռը: Նա յուր թույլ և տակավին ջերմ ձեռով սեղմեց իմ աջը և արտասանեց .

Չէ՛, վատ եմ... կուրծքս այրվում է...

Ես կարծեցի նա ջուր է ուզում: Բաժակը մոտեցրի բերանին: Նա հետ մղեց: Նա նայեց դեպի սենյակի անկյունը այնտեղ, ուր վառարանն էր:

Կրակ չկա, թող վառեն, ասաց նա, ցուրտ է:

Ադելաիդան իսկույն կատարեց նրա ուզածը և հինգ րոպե չանցած՝ կրակը սկսեց չթչթալով այրվել վառարանի մեջ:

Հեռագիր չկա՞, հարցրեց հանկարծ հիվանդը, պիտի լինի...

Նա յուր հոր գործի մասին հեռագրի էր սպասում . . .

Անպատճառ կլինի, ավելացրեց նա, ուրախ հեռագիր...

Նա ձեռով նշան արավ, որ օգնենք նրան բարձրանալու: Մենք նրան նստեցրինք անկողնի մեջ, մեջքին դարսելով բարձեր: Նա չէր կարողանում գլուխը ուղիղ

պահել, բայց անպատճառ ուզում էր նստած մնալ:

Վառարանի մեջ կրակը այժմ այրվում էր, թանձր բոցեր արձակելով: Նա յուր հայացքը դարձրեց դեպի այն կողմը և մի քանի վայրկյան նայում էր:

Ա՛խ, որքա՛ն խորհրդավոր էր այդ պահին նրա դեմքը:

Կրա՛կը, կրա՛կը, արտասանեց նա թույլ ձայնով այրում է իմ ներսը, վերջանում է...

Հետո նա գլուխը թեքեց կրծքին, կրկին բարձրացրեց և նայելով ուղիղ իմ աչքերին՝ ասաց .

Չէ, մոտենում է . . . տուր ինձ ձեռդ...

Ես ձեռս տվեցի նրան: Դարձյալ նայեց աչքերիս և ասաց.

Խոստացի՛ր, որ Ադելաիդային կուղարկես յուր քրոջ մոտ, Օդեսա...

Ես խոստացա արտասուքս խեղդելով կոկորդումս: Այդ միջոցին Ադելաիդան մյուս սեյակումն էր: Խեղճ կին. նա չգիտեր ինչ անի: Անհուն վշտից խելքը կորցրած՝ նա շտապում էր մի սենյակից մյուս սենյակ, մերթ երեխայի, մերթ հիվանդի մոտ: Նրան վրդովեցնում էր երեխայի լացը...

Սանթուրյանը նշան արավ, որ պառկեցնեմ իրան: Նա գլուխը բարձին դրած՝ շարունակ նայում էր վառարանին: Այդ ժամանակ մխում էին փայտի վերջին կտորները: Հանկարծ հիվանդի աչքերն առանձին փայլ ստացան, դեմքը պայծառացավ, ճակատը պարզվեց, և նա բավական հաստատ ձայնով գոչեց.

Մի՛ թողնեք կրակը մարի, մի՛ թողնեք, ես կմեռնեմ...

Մենք նկատեցինք, որ նա աչքերով ինչ-որ փնտրում է. նայում է դեպի մյուս սենյակ: Ես կարծեցի, որ նա երեխային է փնտրում: Հարցրի, գլխով բացասական նշան արավ և շշնջաց.

Կրա՛կը, իմ կրակը, տվեք...

Ադելաիդան առաջինը հասկացավ նրա միտքը. նա շտապեց մյուս սենյակ և այնտեղից բերեց ինձ ծանոթ կարմիր տետրը, որի ճակատին խոշոր, սև տառերով գրված էր՝ «Կրակ»: Նա նայեց տետրին և ասաց.

Գցի՛ր այնտեղ, ես այրվեցի, թող նա էլ այրվի . . .

Խեղճ կինը չգիտեր՝ կատարե՞ հիվանդի պահանջը, թե՞ չէ. նայեց ինձ: Բայց հիվանդը յուր խոշոր աչքերով այնպես էր աղերսում, որ մենք չդիմացանք: Ադելաիդան տետրը ձգեց վառարանի մեջ:

Այդ ժամանակ լսվեց դռան զանգակի ձայնը: Ադելաիդան շտապեց դուրս: Հիվանդը ոչինչ չլսեց: Նա շարունակ նայում էր վառարանին: Այնտեղ սկզբում բարձրացավ թանձր ծուխ, ապա տետրը բոցավառվեց:

Ներս մտավ Ադելաիդան և ինձ գաղտնի ցույց տվեց մի հեռագիր: Ես կարդացի: Պալատը Սանթուրյանի հորը արդարացրել էր...

Մի քանի վայրկյան Ադելաիդան և ես շփոթված էինք հայտնե՞լ հիվանդին, թե՞ ոչ: Չափազանց ուրախ լուրը կարող էր նրա վրա սպանիչ ազդեցություն գործել: Բայց միթե առանց այդ էլ նա չէ՞ր մեռնում: Թող ուրեմն, հանգիստ մեռնի: Այս էր մեր երկուսի լուռ միտքը:

Ես թեքվեցի դեպի հիվանդը, որ շարունակ նայում էր կրակին և շշնջացի .

Մա՛րգար, կարո՞ղ եմ քեզ մի ուրախ լուր հաղորդել . . .

Նրա աչքերը լայն բացվեցին, ձեռը դուրս եկավ վերմակի տակից: Ես հեռագիրը բռնեցի նրա աչքերի առջև և ասացի .

Պալատը հորդ արդարացրել է...

Նա հասկացավ իմ ասածը: Յուր թույլ ձեռներով վերցրեց հեռագիրը և սեղմեց կրծքին:

Տեսա՞ր, շշնջացին նրա շրթունքները:

Մոտեցավ Ադելաիդան: Ես հեռացա: Նա չոքեց մահճակալի առջև և գրկեց հիվանդին: Եվ ես պիտի կրեի այդ սրտաշարժ տեսարանի ամբողջ ծանրությունը:

Վառարանի մեջ արդեն այրվել վերջացել էր «Կրակը»: Մխում էր միայն տետրի կազմից մի բարակ կարմիր-դեղնագույն շերտ . . Գիշերվա ուղիղ երկու ժամն էր, երբ այն էլ այրվեց, մոխիր դարձավ:

Ես փակեցի իմ բարեկամի աչքերը . . . Նա մինչև վերջին շունչը հերոսաբար դիմացավ յուր տանջանքներին . . .

Միրաբյանը լռեց, մի ծանր հոգոց արձակելով կրծքից: Մենք սպասում էինք, որ նա յուր վերջին խոսքը կնվիրե Զարիֆյանին: Բայց նա ոչինչ չէր ասում, և ես առաջինը հարցրի .

Իսկ Զարիֆյա՞նը, միթե անպատի՞ժ մնաց . . .

Կան մարդիկ, որոնց ճակատագիրը հովանավորում է և կյանքի մեջ պատժից ազատում . . . Գուցե միայն ե՛ս կարող էի Զարիֆյանին պատժել, եթեհայտնեի ձեզ նրա իսկական անունը: Բայց ինչո՞ւ. մի՞թե դա կվերադարձներ ինձ իմ բարեկամին: Թո՛ղ ուրեմն իմ պատմության մեջ նրա անունը մնա Զարիֆյան, իսկ ինքը յուր իսկական անունով վայելե միջավայրի հարգանքը...

Այլևս Միրաբյանը ոչինչ չասաց և փակեց հանգած վառարանի դռնակը...

Յատուկ Պոէմ